

Maxim Kopř, Uhelný revír falknovský, 1929 Opus magnum, 30. června – 2. října 2016 Vernisáž 29. června v 17.00

Maxim Kopř, Uhelný revír falknovský [Tagbau im Kohlenrevier Falkenau], 1929, olej, plátno, 127×215 cm, Galerie umění Karlovy Vary, inv. č. O 563

Co přimělo světoběžníka Maxima Kopřa (1892–1958) přistoupit v létě 1929 na okraj povrchového dolu v tehdy falknovském, dnes sokolovském revíru, aby vytvořil největší plátno svého života, navíc s bizarním námětem, vymykajícím se většině z toho, co kdy předtím i potom namaloval? Jaké místo vlastně zachycuje tato velkoformátová malba, provedená robustním, expresivně laděným rukopisem? Kde vězel celou dobu tento obraz, který nebyl na žádne z Kopřových samostatných ani skupinových výstav? Proč vůbec vznikl, komu byl v takovém měřítku určen, co se s ním dělo a proč se jím doposud nikdo nezabýval? Vodítko k tomuto příběhu naznačuje pětice papírových štítků nalepených na napínacím rámu a rubu plátna. Jejich patina napovídá, že obraz něco zažil, ale ve srovnání se zadními stranami jiných meziválečných děl německy hovořících autorů z Čech, Moravy či Slezska na tom byl zjevně ještě velmi dobře. K uchopení těch několika čísel, razítek a hlaviček lze přistoupit různě – od úporné archivní badatelské práce, poháněné nadějí nalézt puntičkářsky jakoukoli relevantní stopu, až po kunsthistorickou pohádku, vednou převážně citem, intuicí a znalostí sekundárních okolností. První možnost nás zavádí do pětice archivů, kde se mezi stohy vesměs irelevantních materiálů postupně tříbí cesta ke konkrétním dokumentům.¹ Druhý přístup nás přenesení do posledních okamžiků období optimismu na sklonku dvacátých let, do dnes již obtížně představitelného světa německy hovořících uhlobaronů a bankéřů, bohatých mecenášů a dvojjazyčných státních institucí, k nimž se upínaly naděje mnohých, často na hraně existujících umělců. Ocitneme se v atmosféře očekávání první výstavy Prager Secession, v moderních kancelářích prosperujících podnikatelů,

Anton Friesser, Montánně-geologická mapa hnědouhelných revírů Sokolov, Loket a Karlovy Vary [Montangeologische Karte der Braunkohlenreviere von Falkenau, Elbogen u. Karlsbad], 1:50 000, po roce 1917, detail, reprodukce Muzeum Sokolov

znání. Kopř se nacházel na okraji někdejšího hnědouhelného lomu Luitpold, později přejmenovaného na Antonín, rozkládajícího se těsně při severozápadním okraji obce Dolní Rychnov (Unterreichenau), obtékaného od západu řekou Ohří. Zcela vlevo na obraze zachytil Kopř třídiřnu s hlubinným dolem Boghead, vzadu nad lomem uprostřed se zřetelně rýsuje elektrárna se dvěma komíny a chladicí věží za nimi.²

an der Eger [Dolové a průmyslové závody, dříve Joh. Dav. Starck, Dolní Rychnov u Sokolova (dříve Falknova nad Ohří)]. Jednalo se o rodinnou vícegenerační firmu, jejíž počátky jsou spojeny s těžařskými aktivitami Johanna Davida Starcka (1770–1841) ve třicátých letech 19. století. Komplex podniků jeho nejmladšího syna Johanna Antona Starcka (1808–1883) se roku 1885 přeměnil na akciovou společnost.⁷ Ve firmě s říšskoněmeckým, pražským a vídeňským kapitálem postupně sílil vliv pražských Petschků. Počátkem 20. století skoupil většinu akcií Julius Petschek (1856–1932) a převedl odbyt uhlí z produkce Montan-und Industrialwerke vormals Joh. Dav. Starck pod svůj vliv.⁸ Generální ředitelství Dolových a průmyslových závodů sídlilo v budově někdejšího klasicistního zámku podnikatele Johanna Davida Starcka. V roce 1919 byla zřízena pobočka průmyslového oddělení v Praze, následující rok byla zrušena filiálka ve Vídni. V meziválečném období se společnost kromě těžby uhlí a výroby briket významně orientovala také na výrobu a prodej chemikálií a barev, keramických materiálů a na produkci tabulového skla a elektrické energie – tyto provozy se nacházely v Dolním Rychnově a bezprostředně navazovaly na těžební procesy.⁹ Charakteristické siluety elektrárny, ale také sklárny, rozšířené roku 1928, jsou zachyceny na Kopřově obraze. Spektrum investičních aktivit rodiny Petschků se točilo především kolem těžby uhlí a bylo poměrně široké. Rodinný klan zakladatele Mosese Petschka (1822–1888) se v druhé polovině 19. století rozdělil na ústeckou skupinu, jejíž hlavou byl uhlobaron Ignaz Petschek (1857–1934), a pražskou skupinu, kde působili Ignazovi bratři Julius a Isidor (1854–1919). Ti zbohatli průmyslovými a burzovními podniky a postupně získali významné podíly v uhelném, papírenském, sklářském a chemickém průmyslu, přičemž zasahovali i do zájmů

Kdy a jakým způsobem se Kopř dostal k pražským Petschkům a jak blízko jim ve skutečnosti stál, zůstává otevřené. V době vzniku obrazu roku 1929 bylo Maximu Kopřovi 37 let a jeho hvězda stoupala vzhůru. Měl za sebou válkou přerušenu studia na pražské akademii u Franze Thieleho, Vlaha Bukovace a Karla Krattnera, poválečné studium u Oskara Kokoschky v Drážďanech, pobytu v New Yorku, v Paříži a na Tahiti. Z Paříže, kde se prosadil na Podzimním salonu, se roku 1927 vrátil společně se sochařkou Mary Duras do Prahy, aby zde po sedmi letech známosti uzavřeli sňatek a pokračovali ve svých kariérách. Poté, co se na jaře 1927 společně prezentovali pražskému publiku úspěšnou monografickou výstavou, z níž nakoupily jejich díla Moderní galerie a Ministerstvo školství a národní osvěty (MŠANO),¹⁷ seskupil Kopř kolem sebe někdejší spolužáky z Drážďan a z pražské akademie a zorganizoval vystoupení Jubee Kunst.¹⁸ To se psal již rok 1928. V létě proběhla výstava soudobých umělců v Brně a paralelně s ní Sudetendeutsche Ausstellung v brněnském Domě umělců, první souborná přehlídka německy hovořících umělců v Československu od roku 1921, v jejíž jury Kopř zasedal.¹⁹ V téže době zahájil společně s Mary Duras v Praze projekt soukromé akademie. Na hodiny kresby ke Kopřovi docházel i Arnold Schüick, syn židovského velkoobchodníka Alexandra Schüicka a budoucí manžel Mary Duras. Stejně jako na seznamu podporovatelů Prager Secession. Právě pro funkcionalistickou vilu Alexandra Schüicka v Praze-Tróji vytvořila Mary Duras v letech 1929–1930 monumentální sochu Eva.²⁰ A právě v listopadu 1929, kdy byla otevřena první výstava Prager Secession, na níž Mary Duras prezentovala model Evy, stál v ateliéru Maxima Kopřa čerstvě dokončený velkoformátový

v Kopřově pražském ateliéru v Čechově 29, ale také v tvrdé realitě každodenní dřiny těžařského regionu. Příběh však pokračuje dál, do čtyřicátých a padesátých let, do období rozvratu hodnot a životů, jejichž němým svědkem se stalo i sledované dílo. Způsobů jak se vyrovnat se všemi těmito momenty je více, jsou to možnosti práce historika umění.

Místo

Na místě, jež mohl v létě 1929 vidět Maxim Kopř, zůstalo z tehdejší scenerie už jen málo. Oblast je dnes změněná takřka k nepo-

Pohled na lom Luitpold v Dolním Rychnově kolem roku 1930, dobová fotografie ze sbírky Jiřího Johna, Město Sokolov

V době Kopřova příchodu byl lom Luitpold v provozu již téměř půl století. Dolování v něm bylo zahájeno roku 1881 a už od počátku se zde těžaři potýkali s vodou ze zátopové oblasti řeky Ohře. Za účelem její eliminace musel být vybudován rozsáhlý systém čerpadel. Počínaje rokem 1910 probíhala těžba vlastním parním rypadlem, od roku 1916 i v nočních směněch. Skrývku odvážely parní lokomotivy do již uzavřeného sousedního lomu Gesteinigt. Objem těžby v lomu Luitpold kulminoval na sklonku druhé dekády 20. století, kdy v něm pracovalo více než 300 dělníků, nicméně vysokých čísel dosahovala těžba i v průběhu dvacátých let, kdy naopak vrcholil objem těžby v sousedním hlubinném dole Boghead.³ V létě 1928 byla v areálu vystavěna nová třídiřna u nakládací rampy při vlečce do Citic [Zieditz]. K třídiřně vedl kovový spojovací most, jenž je patrný v levé části Kopřova plátna. V době vzniku obrazu byl lom modernizován. Nad vodní chodbou spojující Luitpold s dolem Boghead byla nově postavena budova čerpovny, do níž byla osazena elektrická turbínová čerpadla, která nahradila předchozí parní stroje.⁴ Koncem třicátých let změnil lom majitele, po válce byl znárodněn a 28. října 1945 přejmenován na Antonín. Těžilo se v něm až do roku 1965.⁵ Poté byla oblast postupně přeměněna rekultivací na lesní plochu.⁶ Někdejší scenerii ze sklonku dvacátých let 20. století tak dnes vzdáleně dávají tušit pouze obrysy elektrárny a hřeben Slavkovského lesa v pozadí na horizontu.

Akteři

Hnědouhelný lom Luitpold, hlubinný důl Boghead, sousední lom Nová Anežka (v místě dnešního lomu Silvestr) a téměř polovina dalších z takřka čtyř desítek kutišť provozovaných v meziválečném období ve falknovském revíru patřily firmě Montan-und Industrialwerke vormals Joh. Dav. Starck, Unterreichenau bei Falkenau

ústecké větve rodiny.¹⁰ Roku 1920 založil Julius s bratrem Isidorem vlastní bankovní dům Bankhaus Petschek & Co., provozovaný jako veřejná obchodní společnost,¹¹ jejíž investice směřovaly právě do oblasti těžby uhlí a na ni navázaných komodit. V době své největší slávy ve dvacátých letech kontroloval Ignaz Petschek v rámci syndikátu vytvořeného se svým bratrem Juliem z pražské skupiny až polovinu hnědouhelného průmyslu v Evropě.¹² Pražští Petschkové vlastnili společnost Montan-und Industrialwerke vormals Joh. Dav. Starck a desítky dalších těžařských firem v regionu i jinde až do letních měsíců roku 1938,¹³ kdy se jako židovští podnikatelé rozhodli pod tlakem neustále se zhoršující politické situace postupně rozprodat část svých majetků.¹⁴ Členové rodiny emigrovali do Londýna a New Yorku, odkud následně řídili další záchranné finanční operace, jež byly trnem v oku úřadům nacistického Německa.¹⁵ V rámci obchodu uhlím představoval největšího konkurenta Petschků ústecký podnikatel s židovskými kořeny Jakob Weinmann (1852–1928). Rivalita se táhla již od počátku osmdesátých let 19. století, kdy Ignaz Petschek po čtyřech letech práce pro Jakoba Weinmanna založil vlastní konkurenční firmu. Členové obou rodin však nebyli jen dravými a někdy též bezskrupulózními podnikateli, nýbrž také podporovateli různých sociálních, zdravotních a charitativních projektů, a v neposlední řadě také významnými mecenáši umění. Jakob Weinmann i společnost Bankovní dům Petschek figurovali v nejužším kruhu příznivců a zakládajících členů uměleckého spolku Prager Secession. Za jeho vznikem stáli na podzim roku 1928 malíři Maxim Kopř, Willi Nowak a Friedrich Feigl, motivovány snahou vytvořit po vzoru Berliner Secession prestižní umělecký spolek, usilující o podporu širšího spektra pražských německy hovořících kulturních a společenských elit.¹⁶

obraz Tagbau im Kohlenrevier Falkenau, jenž zachycoval prosperující areál dolů, sklárny a elektrárny společnosti Montan-und Industrialwerke vormals Joh. Dav. Starck v Dolním Rychnově, vlastněné pražskými Petschkými. Jak k tomu došlo?

Provenience

Pátrání po možné provenienci obrazu se otevírá dvěma směry. První úvaha vychází z formátu díla, jež bylo koncipováno pro větší prostor např. zasedací místnosti nebo vstupní haly. Bádání proto směřovalo nejprve k přímé objednavce ze strany společnosti, respektive jejích majitelů, tj. pražských Petschků. Tento směr vede k rozsáhlému fondu Bankovní dům Petschek a spol., uloženém dnes v Archivu České národní banky a Státním oblastním archivu v Praze. Můžeme tak sledovat nákupy starožitností a uměleckých předmětů uskutečněné v průběhu dvacátých let Otto, Friedrichem, Isidorem, Juliem a Walterem Petschkem, Betty a Kamilou Petschkovou a dalšími příslušníky úřednictví přířící renomovanými aukčními síněmi Evropy i v zámoří,²¹ účetnictví firmy Montan-und Industrialwerke vormals Joh. Dav. Starck,²² či seznamy posléze konfiskovaného rodinného majetku.²³ Z dostupných materiálů vyplývá, že Petschkové i rodinnými svazky s nimi spřízněné osobnosti z nejvyššího managementu, jako např. Georg Popper, ředitel bankovního domu Petschek,²⁴ vyznávali zejména prověřené hodnoty a soustředili se takřka výhradně na staré, nikoli současné umění.

Druhá úvaha je na první pohled méně uvěřitelná, ale skrze štítky obrazu stává se školstvím a národní osvětou nakonec bezpečně k cíli. Z neúplného spisu ve fondu MŠANO vyplývá, že nejspíše někdy během května či června 1929 vyzvalo ministerstvo Maxima Kopřa k namalování rozměrného obrazu.²⁵ Dozvídáme se, že šlo o jednu ze státních objednávek monumentálních krajin. Dne

